

Dekker, J. C., Heyning, K., *De Abdij van Middelburg* (Utrecht: Matrijs, 2006, 320 blz., ISBN 90 5345 296 6).

In dit fraai uitgegeven boek houdt een dozijn medewerkers van verschillende disciplines zich bezig met de geschiedenis van de in 1940 verwoeste en inmiddels weer opgebouwde abdij, een taak, gecompliceerd doordat het archief van abdij en stad in 1940 verloren gingen. In haar Inleiding zet de sociologe Dekker, die als eindredacteur optrad, behalve de resultaten van het onderzoek ook de grote lijnen van de opzet van het werk uiteen: een chronologische indeling in vier tijdvakken, met aandacht voor het hele abdijscomplex, zijn bewoners en gebruikers, voor de bouwgeschiedenis en wat zij de 'uitstraling' daarvan noemt □ de betekenis voor de naaste omgeving. *Pièce de résistance* van hoofdstuk I, dat de periode tot aan de opheffing van het norbertijner klooster in 1574 behandelt, is de mooie bijdrage van P. Henderikx over stichting en vroegste geschiedenis, het zich gestadig uitbreiden van het grondbezit en het aantal ambachtsheerlijkheden, eerst op Walcheren, daarna ook daarbuiten en van de daarmee gepaard gaande macht van de abt in zaken van waterstaat en politiek. Cl. Roose-Stouthamer beschrijft de situatie in het begin van de zestiende eeuw, de groeiende invloed van het calvinisme, ook binnen de abdij en de opheffing in 1574. De architectuurhistoricus G. Vermeer moet het wat deze periode betreft doen met het resultaat van opgravingen, oude foto's en tekeningen. Niettemin slaagt hij erin een indruk te geven van de verschillende fasen waarin het abdijscomplex vorm kreeg. Katie Heyning beschrijft de inrichting van de abdij op grond van contemporaine beschrijvingen en wat resterende voorwerpen en constateert dat een grote brand in de kerk in 1568 meer schade toebracht dan de beeldenstorm van 1566.

Hoofdstuk II gaat over de periode 1574-1798. In 1574 verdwenen de monniken, maar de abdij behield de functie die zij sinds de late middeleeuwen als middelpunt van het bestuur der Zeeuwse eilanden had vervuld. A. Meyer laat in zijn uiterst nuttige bijdrage zien welke veranderingen er in de staatsinrichting kwamen en welk verschil het maakte dat de Staten zich sinds 1588 als soeverein beschouwden, terwijl K. Ottenheim beschrijft welke verbouwingen en aanpassingen het abdijscomplex onderging in de jaren na 1574. Zeeland kreeg een eigen munt die moest worden ondergebracht, stemhebbende steden kregen er hun logementen, hoge ambtenaren hun woning. De ontvangstruimten kregen een inrichting die het aanzien van de bestuurders kon verhogen. Heyning geeft veel aandacht aan de verfraaiingen, vooral uit de zeventiende eeuw. Zij behandelt ook de abdijskerk en de daaraan grenzende Nieuwe Kerk in dit verband. In hoofdstuk III neemt Jeanine Dekker de ontwikkelingen in de periode 1798-1940 voor haar rekening. De Bataafse Revolutie maakte een eind aan de soevereiniteit van de Staten van Zeeland en aan instellingen als de Admiraliteit, de Rekenkamer en de munt. Als bestuurscentrum bleef de abdij echter ook nadien in ere en al onder Schimmelpenninck kregen de oude regentenfamilies weer vat op de gang van zaken. Na de vestiging van het koninkrijk namen Provinciale Staten de plaats

in van de oude Staten van Zeeland, zonder hun politieke machtspositie. De invoering van de Grondwet van 1848 veranderden de machtsverhoudingen: de regentenfamilies raakten hun positie kwijt, tot kennelijke tevredenheid van de schrijfster, die haar aversie van 'elite' niet onder stoelen of banken steekt. Leegstaande gebouwen in het abdijcomplex werden nu ingericht als gymnastiekzaal, school, concertzaal. Na de grootscheepse restauratie vanaf 1885 kwam weer de nadruk op de bestuursfunctie. Schrijfster betreurt dit, want zij had liever dat de abdij het terrein was van 'het volk' □ wat dat dan ook zijn mag. De geschiedenis van die gebouwen zelf beschrijft Ottenheim in een boeiende paragraaf. Tijdens het Franse keizerrijk dreigde een zware verbouwing in classicistisch stijl. Daar kwam weinig van terecht, maar gebrek aan geld en aandacht deden het hele complex ernstig in verval raken totdat de gedachte aan monumentenzorg in Nederland vat kreeg. Vanaf 1885 werd de restauratie van de abdij ter hand genomen. Heyning gaat na wat er in de negentiende en twintigste eeuw gedaan is aan het interieur van de representatieve locaties en aan de zogenaamde Koorkerk en de in 1846 op een verwerpelijke manier gemoderniseerde Nieuwe Kerk. Zij legt er de nadruk op dat het hele complex een symbool bleef van een mooi verleden. Hoofdstuk IV (A. van Drunen, P. Sijnke, H.. Sinke en K. Heyning) ten slotte geeft een overzicht van de herbouw na 1940, al snel ter hand genomen en gekenmerkt door een voorafgaand grondig bouwhistorisch onderzoek. Het werk zou echter tientallen jaren in beslag nemen.

Het boek is zeer royaal geïllustreerd en het was een goed idee om tegen de binnenkant van voor- en achterzijde plattegronden af te drukken van het abdijcomplex in 1570, 1680, ca. 1900 en ca. 1975, gebaseerd op reconstructies van W. S. Unger. Een verklaring van de daarbij gebruikte kleuren zocht ik echter tevergeefs.

J. A. Kossmann-Putto

Dierikx, M., *Uit de lucht gegrepen. Fokker als Nederlandse droom, 1945-1996* (Amsterdam: Boom, 2004, 324 blz., €19,50, ISBN 90 5352 889 X).

De geschiedenis van de vliegtuigfabriek Fokker heeft veel weg van het leven van Calimero, het zwarte kuikentje dat altijd zei: 'Want zij zijn groot en ik is klein en dat is niet eerlijk!' Dit was precies het probleem van onze vaderlandse vliegtuigfabriek: ze was te klein om zelfstandig te kunnen concurreren met de grote jongens, zoals Boeing en later Airbus.

Snel na de Tweede Wereldoorlog was, in weerwil van vele commissies en rapporten die anders beweerden, bij sommige scherpe geesten al duidelijk dat Nederland te klein was voor een 'zelfscheppende' vliegtuigindustrie. In 1949 schreven twee militaire leden van de Kleine Vliegtuigcommissie als reactie op een officieel rapport: 'Het door de staat beschikbaar stellen van grote bedragen voor de stichting van een modern geoutilleerde *zelfontwikkellende* vliegtuigindustrie is onder de huidige omstandigheden *niet* economisch verantwoord.' (65) Desondanks zou de Nederlandse overheid tot 1996 meer dan 4,2 miljard gulden in de bodemloze Fokkerput storten. Hiervoor waren twee redenen. De technische *know how* van Fokker kon nuttig zijn bij het opstarten van de economische bedrijvigheid na de Tweede Wereldoorlog en een eigen vliegtuigindustrie zou Nederland op militair gebied minder afhankelijk maken van het buitenland.

Fokkers financiële lijdensweg, de bemoeienissen van de overheid en dan vooral de vraag waarom het Rijk in 1996 stopte met haar financiële steun, zijn de thema's van dit boek. De auteur, Marc Dierikx (1957), momenteel werkzaam bij het Instituut Nederlandse Geschiedenis, heeft verscheidene publicaties over de Nederlandse luchtvaart en luchtmacht op zijn naam staan. In 1997 verscheen van zijn hand een biografie over Anthony Fokker, een man die in dit boek nauwelijks een rol speelt.

Dierikx onderscheidt in de naoorlogse geschiedenis van Fokker vijf perioden. Tussen 1945 en 1949 vocht Fokker voor haar voortbestaan. De vraag was namelijk of Nederland wel of niet verder moest gaan met haar vliegtuigindustrie. Toen dat besluit eenmaal door de overheid genomen was, ging Fokker de daaropvolgende tien jaar verder als nationale vliegtuigproducent. Vanwege de hoge ontwikkelingskosten van de F27 en vooral de F28, die elke begroting ruim overschreden, dwong de overheid Fokker te zoeken naar een internationale partner (1959-1969). Na een blauwtje te hebben gelopen bij McDonnell-Douglas eindigde de zoektocht naar een partner in een mislukte fusie met de Duitse Vereenigde Flugtechnische Werke (VFW), die in 1980 weer werd ontbonden. Na 1970 drong de vraag zich op of Fokker zich bij Airbus moest aansluiten. Vanwege de ongewisse toekomst van deze samenwerking nam Fokker slechts halfhartig deel. Tijdens de laatste periode (1979-1996) diende zich een nieuwe partner aan voor Fokker: Dasa. De overname van Fokker door de Duitsers in 1992 was bittere noodzaak, want de vliegtuigfabrikant overleefde in 1987 ternauwernood een faillissement. De afloop van de overname is bekend.